

מתקפת 7 באוקטובר [?] לא רק מי יחקור, אלא איך יחקור

23.06.2026 | ד"ר רפאל ביטון | written by

עיקרי הדברים

- הוויכוח על זהות הגוף שימנה את ועדת החקירה חשוב לאמון הציבור, אך הוא דוחק הצידה את השאלה החשובה לא פחות: כיצד תתנהל החקירה עצמה.
- מודל ועדות החקירה המקובל בישראל דומה במאפייניו להליך משפטי: בראשו עומדים לרוב שופטים, הוא כולל דיונים פומביים, ייצוג משפטי, אזהרות, עדויות וחקירות נגדיות.
- מודל זה מתאים פחות לחקירת כשל מערכתי בסדר הגודל של מתקפת 7 באוקטובר, משום שהוא עלול להיות מסורבל, איטי וממוקד מדי בשאלות של אחריות ואשמה.
- בחקירה מסוג זה יש להעניק עדיפות לחקר האמת, לשחזור מדויק של השתלשלות האירועים, להבנת הכשלים ולמניעה עתידית [?] בדומה לחקירת אסונות תעופה.
- שופטים ומשפטנים אינם בהכרח הגורם המתאים ביותר להוביל חקירה כזו, משום שהמתודולוגיה המשפטית האדוורסרית שונה מהותית מתחקיר מערכתי, מדעי ורב-תחומי.
- החלופה המוצעת היא צוות חקירה מקצועי ורב-תחומי, שיפעל במתכונת הדומה לחקירת תאונות אוויריות ולתחקיר מבצעי, וייעזר במומחי מודיעין, טכנולוגיה, מערכות נשק וניתוח ארגוני.
- אין משמעות הדבר ויתור על אחריות אישית או ציבורית, אלא הפרדה בין מנגנון הלמידה והמניעה לבין מנגנונים אחרים שיטפלו בהסקת מסקנות אישיות, פיקודיות או פוליטיות.

מבוא

מאז מתקפת 7 באוקטובר מתנהל ויכוח ציבורי סוער בשאלה מי ימנה את חברי ועדת החקירה שתחקור את המתקפה והטבח. אין זה ויכוח סרק; זהו ויכוח חשוב על האמון הציבורי בחוקרים, והאמון הזה חיוני להשגת אמון בחקירה עצמה ובתוצאותיה. בלי האמון הזה, החקירה לא תפיק את הליך הלימוד שיאומץ על ידי ההנהגה המדינית והביטחונית. רק כך יכולה חקירה להיות מתורגמת לשינוי בפועל, שהוא כה חיוני למניעה עתידית.

אלא שהוויכוח הזה מעמעם ויכוח אחר שמוטב היה שיתנהל, והוא איך נכון שתתנהל החקירה. בנייר העמדה הזה אני מבקש לטעון ששיטת החקירה שהורגלנו אליה בישראל, שאני מכנה "המודל השיפוטי", אינה מתאימה לחקירות מן הסוג של חקר מתקפת 7 באוקטובר. עוד אטען,

שמוטב שנאמץ מודלים הדומים יותר למוסדות התחקיר המבצעי וגופי חקירת אסונות תעופה, בשינויים המחויבים.

"המודל השיפוטי"

כאמור אני מכנה, לצורך הדיון, את מודל ועדות החקירה בישראל כ"מודל השיפוטי". הסיבה לכך היא הדמיון הרב בין עבודת ועדת חקירה במודל הזה ובין עבודת בית משפט טיפוסי. הדברים נכונים לשני סוגי ועדות החקירה המרכזיים [2] הן זו המכונה "ממלכתית" (אף על פי ששם זה אינו מוזכר כלל בחוק) והן זו המכונה "ממשלתית" (המכונה בחוק כוועדת בדיקה ממשלתית)^[1].

נקודות הדמיון בין עבודת ועדות החקירה האלו ובין עבודת בתי המשפט, רבות. ראשית, בדרך כלל העומד בראש ועדת חקירה הוא שופט (שופט מכהן או שופט בדימוס)^[2]; הרכבי הוועדה אי-זוגיים, כדרך הרכבי בתי המשפט^[3]; דיוני הוועדות פומביים, כמתחייב וכמקובל בבתי המשפט^[4]; דין עדות שקר בפני הוועדה כדין עדות בבית המשפט^[5]; מי שעלול להיפגע מהכרעת הוועדה זכאי לאזהרה מוקדמת, ומי שעלול להיפגע מן החקירה או מתוצאותיה יכול שיהיה מיוצג על ידי עו"ד^[6]; הנפגע הפוטנציאלי ובאי כוחו אף יכולים לחקור בחקירה נגדית עדים שהעידו בפני הוועדה.

לוועדה יש גם יכולות מקבילות לבתי המשפט בכפיית התייצבות או עדות ובתפיסת חומרים^[7]. גם דוחות הוועדה עשויים, על פי חוק, להיות מפורסמים כשדעת המיעוט, אם ישנה, מהווה חלק מהם. הדמיון בין עבודת הוועדות ובין עבודת בתי המשפט מתפרש גם על עניינים מהותיים. לא אחת יש לדו"חות הוועדות השפעה על גבולות האחריות המשפטית כמעין תקדים משפטי. ועדת כהן, לדוגמה, הציגה מודל של אחריות ישירה ועקיפה של נושאי תפקיד ישראלים^[8].

לנטייה ה"שיפוטית" הזו של ועדות חקירה יש כמה סיבות. היסטורית, מנסחי חוק ועדות חקירה סברו מן הסתם שהעמדת שופט בראש הוועדה תעניק לה ממד של אובייקטיביות ושל ניטרליות. בכך קיוו אולי שידבק בוועדות ובעבודתן משהו מהאמון בבתי משפט שאז, בניגוד להיום, היה גבוה. נדמה שהנטייה למודל השיפוטי טמונה גם בתחושה אינטואיטיבית שכמו בתי משפט, ועדות חקירה נדרשות להרכיב תמונה ראייתית-עובדתית של אירוע שנוי במחלוקת וממנה הן גוזרות מסקנות של אחריות. גם העובדה שהוועדות מחזיקות בסמכויות כפייה מטה את סגנון אל עבר סגנון העבודה של בתי המשפט. וכמובן, יש למגמה הזו גם הסברים אפשריים אחרים.

הגיוני להניח שבגוף שבו נותני הטון המובילים הם שופטים ומשפטנים, הלך החשיבה וההתנהלות יתפתחו בהתאם. באותה מידה, לו הייתה נטייה להעמיד בראש הוועדות אנשי הנדסה היו הוועדות מאמצות, קרוב לוודאי, אופי אחר.

מסורבל, לא-יעיל ולא מאפשר את חקר האמת

כאמור, אני טוען שהמודל השיפוטי אינו מתאים לחקירת אירועים מסוג מתקפת 7 באוקטובר והטבח שהתרחש. למען האמת, אפילו ברמה האינטואיטיבית, עוד לפני ניתוח מעמיק, ניתן להבין את מקור הטענה. האם היינו רוצים לטוס במטוסים שרמת הבטיחות בהם מתבססת על חקר אסונות תעופה שהיו מבצעות ועדות חקירה מהסוג המוכר בישראל?^[9]

להשערה האינטואיטיבית הזו ניתן להעלות הסברים מספר. הראשון, שבניגוד לצוותים לחקירת אסונות תעופה, ועדות החקירה במודל השיפוטי נראות מסורבלות. הריתוק לשיטת עבודה מעין-שיפוטית עלול לדון את עבודת הוועדות ליעילות הנמוכה המאפיינת הליכים משפטיים בבתי המשפט. כללי הפרוצדורה, מעורבות עורכי הדין, קביעת הדיונים הפומביים ושמיעת עדים ב"טור" עלולים לסרב את עבודת הוועדות.

במקור, המרכיבים הדיוניים האלו נועדו לאיזון ההליך בדרך של העמדת ערובות להגנותו, גם אם יהיה בזה כדי להחליש את יכולות חשיפת האמת. אלא שבחקירת אירוע מן הסוג, הגודל והמשמעות של טבח 7 באוקטובר, כמו בחקירת תאונה אווירית, העדיפות צריכה להינתן לחקר האמת. הערובות של הגינות תהליכית מוקצנת צריכות להידחות. כשם שחשוב בהרבה שלא תתרחש תאונה אווירית נוספת שתעלה במאות הרוגים, כך חשוב בהרבה למנוע את הפלישה או ההפתעה הטרוריסטית-אסטרטגית הבאה.

עם כל הכבוד הראוי, גם העובדה שבראש הוועדות במודל השיפוטי עומדים שופטים הופכת אותן לפחות מתאימות לחקר אירועי 7 באוקטובר. ממה שנאמר עד כה ברור ששופטים, המורגלים בתרבות השיפוטית, אינם מתאימים לנהל חקירה בפורמט אחר. מעבר לזה, יש חשש שניהול על ידי משפטנים יוצר אי-התאמה מתודולוגית.

השיטה המשפטית הישראלית היא שיטה אדוורסרית. היא מבוססת על מעמד מעין פסיבי של בית המשפט. הצדדים^[10] ובמשפט פלילי לדוגמה, התביעה והסנגוריה^[11] מתקוטטים לפני בית המשפט המשקיף על העימות. בית המשפט אינו מנהל את החקירה אלא משגיח על ניהולה. אלא שבחקירת נפילת מטוס מצופה מן החוקר הראשי שיהיה מנהל החקירה, ושירכיב בכישרון את הפאזל העובדתי ולא יסתפק בהתבוננות בוויכוח עובדתי חיצוני.

במידה מסוימת, גם המתודולוגיה השיפוטית מאיימת להחליש את פעולות הוועדה במודל השיפוטי. המתודולוגיה שמפעילים שופטים (ולמרבה הצער, גם לא מעט באקדמיה המשפטית) רחוקה לא אחת ממתודולוגיה מדעית קלסית. היא אינה נוטה לעשות שימוש בשיטות מחקר מתקדמות, והיא מוטה לעבר עיסוק בדוקטרינות של אחריות יותר מאשר במתודולוגיות לניתוח ארגונים ואירועים מורכבים, המערבים שילוב של בני אדם וטכנולוגיה.

החלופה: מודל התחקיר

את אי-ההתאמה של מודל הוועדות השיפוטי ניתן להבין גם ממחשבות על האלטרנטיבה. כאמור, אני סבור שהאלטרנטיבה היא הקמה של צוות חוקרים שיפעל במתכונת דומה למוסדות התחקיר של תאונות אוויריות, במשולב עם מוסד התחקיר המבצעי.

מטרתו המרכזית של הצוות החוקר תהיה, בשלב הראשון, חשיפת הכרונולוגיה העובדתית לעומקה. כלומר, בעיקר משימה של בניית הסיפור העובדתי - fact finding. בדומה לחקירת אסון תעופתי, רצוי שלצוות החוקרים יתלוו מומחים ויועצים מתחומים רלוונטיים, כמו [2] רק לשם הדוגמה [3] מומחי ייצור של מערכות הנשק הרלוונטיות, מומחי מודיעין וכו'. בדומה לעבודת הגוף החוקר תאונות תחבורה בארה"ב, ה-NTSB, ועדה כזו יכולה גם לנהל דיונים מרובי מומחים ומרובי משתתפים לקבלה מדויקת יותר של תמונה, שהיא גם רחבה ועמוקה יותר.

בדומה לחקירת אסונות תעופה, הרכב הצוות ושיטת העבודה של החוקרים נגזרים מן התכלית העיקרית לחקירה. ככל שהתכלית כוללת בחובה קביעת אחריות במובן של אשמה על האחראים בעיני הוועדה, כך היא תיאלץ לנטות לעבודה במודל השיפוטי, שכן יש בו כדי לספק ערובות למי שעלול להיפגע. אלא, שבהינתן שהתכלית העדיפה היא של לימוד ומניעה, ובהינתן שהתכלית הזו נפגעת מן המודל השיפוטי, הרי שמוטב לזנוח תכליות משניות יותר של הטלת אשמה, שבלעדיהן יתאפשר לעבוד במבנה ובהרכב היעילים יותר.

סיכום

אין בעמדה המוצגת חלילה הצעה להתעלם ממרכיב האחריות לפלישה ולטבח, אלא שיש להותיר את קביעת האחריות האישית למנגנונים אחרים. לדוגמה, בנוגע לצה"ל ולארגוני הביטחון יוכל כל ארגון לבחון את העובדות שתעלינה בנוגע לאנשיו המעורבים, ויקבל את ההחלטות שימצא לנכון. ובנוגע לכאלה שאינם עוד בתפקיד או לכאלה שמנויים עם הדרג המדיני [4] לגביהם ילמד הציבור את העובדות, ויחליט מה שיחליט.

[1] עם זאת, המודל ה"שיפוטי" רלוונטי הרבה פחות לוועדת חקירה פרלמנטרית.

[2] בנוגע לוועדת חקירה במינוי נשיא בית המשפט העליון, היו"ר יהיה שופט על פי חוק (סעיף 4(ב) לחוק ועדות חקירה, תשכ"ט-1969 ("החוק")). בנוגע לוועדת בדיקה ממשלתית, הרי שכדי שהוועדה תיהנה מסמכויות על פי החוק נדרש שיו"ר הוועדה יהיה שופט (סעיף 8א(א) לחוק הממשלה, תשס"א-1981).

[3] סעיף 3 לחוק.

[4] סעיף 18 לחוק.

[5] סעיף 237 לחוק העונשין, התשל"ז-1977.

[6] ראו לדוגמה סעיף 15 לחוק.

[7] לדוגמה סעיפים 9, 11 ו-12.

[8] הגם שהקדימה וקבעה: "אין זה מתפקידנו כוועדת חקירה לקבוע בסיס משפטי מדויק לאחריות עקיפה זו" (דין וחשבון, ועדת החקירה לחקירת האירועים במחנות הפליטים בביירות (סברה ושתילה), התשמ"ג-1983, 65-73).

[9] אינטואיציה דומה הובילה חוקר מוביל במשפט הפלילי, הפרופ' סנג'רו, לנסות לשכנע שראוי לו למשפט הפלילי, לפחות, שיעשה את הדרך ההפוכה. כלומר, שיאמץ אל דרך ההכרעה שלו דווקא שיטות חקר ובטיחות המקובלות בעולם התעופה והרפואה (בועז סנג'רו, בטיחות מפני הרשעת חפים מפשע (2023)).

*הדעות המובעות בפרסומי מכון משגב הן על דעת המחברים בלבד.